

Feledy Balázs

Parafrázisok

A Magyar Művészkönyvalkotók Társaságáról, alkotói gyakorlatukról

Furcsa kifejezés. Művészkönyvalkotók. Kik ők? Nem minden könyvalkotó művész? Miben más a könyv és a művészkönyv? Ne szofisztikáljuk mondandónkat tovább. A művészkönyvalkotó (hosszú szó, nem is biztos, hogy egybe lehet írni a magyar nyelv szabályai szerint, de hivatalos nevükben így szerepel, s hosszú ideje ebben az írásmódban figyeljük tevékenységüket...) nem könyvtervező, nem tipográfus, nem illusztrátor, nem feltétlenül grafikus. A művészkönyvalkotó *képzőművész*, aki a könyv mint *eszme*, és nem feltétlenül mint tárgy fogalmát tartja központban, mikor művét megszüli. A létrejött munka *lehet* könyvszerű, de nem kell annak sem lennie. Ahogy *Szirányi István* grafikusművész, a társaság jelenlegi elnöke – a korábban megfogalmazott sok és szubjektív definíció mellett – fogalmazott: *„A művészkönyv műtárgy. Valami, ami valami más, mint ami csak egy könyv. Valami, ami a művész hitének médiuma. ... A művészkönyv nem művészeti könyv.”* Így aztán fogalmazhatunk úgy is, ezen írás címéhez igazodva, hogy a művészkönyv, mint olyan, parafrázisa a könyvnek. Átdolgozása, átfogalmazása, átírása, vagyis: *átlényegítése*. Rendkívüli, hogy csak olyan művészek képesek e művek létrehozására, akik amellet, hogy a legmélyebb művészi tradíciók ismerői, abszolút érzékenyek a korra, amelyben élnek, s a kor művészetére, melynek ők maguk is részesei, s nem kívülálló figyelői.

Az euforikus rendszerváltozás után, amikor a korábbi, már nem diktatórikus, de kétségtelenül centralizált képzőművészeti rendszer lebontása fontos követelmény lett, igen gyorsan, 1993-ban megalakult a *Magyar Művészkönyvalkotók Társasága*. Ennek immár több mint negyedszázada. *Kiss Ilona* grafikusművész, a társaság első elnöke, s máig aktív tagja, így tette közzé – már a kezdetektől szinte változatlan – ars poeticájukat: *„A Társaság legszebb célja a könyvtárgy témából következően az egyetemes könyvkultúra és a képzőművészet legjobb hagyományainak egyesítése, önálló alkotók munkáin keresztül világunk speciális megfogalmazása és megörökítése a jövő generációk számára.”* Az intenzív alkotómunkával induló egyesület már 1994-ben részt vett az akkor létező budapesti Art Expón, majd a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon, s ezt követően egyre rangosabb nemzetközi fórumokon állítottak ki, szinte folyamatosan Bázelen, Párizsban, Londonban, Marseille-ben, Milánóban, Frankfurtban, Göteborgban, Helsinkiben, Viborgban, Silkeborgban, Lipcsében, Prágában és másutt, nagy könyvvásárokon, és rendeztek önálló bemutatókat. Természetesen részesei a hazai képzőművészeti életnek is, és szinte csoda, hogy ma is, végső soron változatlan elevenséggel képesek működni, amikor sorra-rendre azt tapasztaljuk, hogy negyedszázad működés után a művészeti egyesü-

letek nagy része elnehezül, erősek a kifáradás jelei, sőt az egyik legizgalmasabb társaság – kicsit közeli profilú –, a Magyar Papírművészeti Társaság meg is szűnt. Ők nem! Ennek egyik kulcsa a jól szervezett (szerveződő), folyamatosan változó vezetésben (az elnökök egészséges rotációjában), a tagság összetételében rejlik, ahol a valamikori alapító tagok mellett – és sokak lemorzsolódásával együtt – folyamatos az új tagok bekapcsolódása.

Van Hamvas Bélának egy briliáns okfejtése az úgynevezett imaginárius könyvekről. Pontosabban arról értekezik, hogy az az igazi könyvismertetés, amelyben olyan művekről esik szó, melyek valójában meg sem születtek, vagyis olyanok, mintha valódi könyvekről lenne szó... Gondolatát következetesen kifejtve oda jut, hogy komoly esszéistát nem kötheti a reális élet fantáziátlansága (vagyis a ténylegesen megszületett könyv), mindettől függetlenednie kell, s így nem kell minduntalan megalkudnia a valóban megjelent művekkel... „Könyvismertetései” előtti zárógondolata a következő: „Az a jó recenzió, amikor a szerző a könyvet, amelyről ír, maga választja meg, és pedig teljesen függetlenül attól az előítéletől, hogy a mű megjelent vagy nem, vagy soha nem is fog megjelenni.”

Bár a magyar kifejezés kissé eufemisztikus a *livre-objet* (francia) és az *object-books* (angol) kifejezéshez képest, melyek a *könyvtárgyra* utalnak, igen szerencsés a magyar *művészkönyv* kifejezés, mert első hallásra/látásra intenzíven mutatja a műtárgy esztétikai karakterét, s amikor ezzel az elterjedt és már ismert meghatározással, az ún. művészkönyvekről értekezünk tehát, akkor Hamvas Béla eredetien abszurd gondolatmenete izgalmas kapaszkodót adhat számunkra, több szempontból is. Használhatjuk ugyanis az *imaginárius könyv* szóösszetételét a művészkönyvre is, hiszen a képzelet könyveiről, alias képzelt könyvekről, sőt képzeletbeli könyvekről van (lehet) szó. Ám ugyanakkor tovább is kell lépnünk, hiszen ezek a könyvek valóságosan tárgyasulnak, kézzelfoghatóak és kézbe foghatóak, tehát abban többek az induló okfejtésnél, hogy – s ez eme műtárgyaknak az egyik, de lehet, hogy igazi gyönyörűsége – az imagináriust egyesítik a valósággal, s a kettő *szintézise* jelenik így meg előttünk.

Hamvas kiindulása azonban valóban lendületet ad e sorok írójának is, s fel is szabadíthatja annak gátlásait, hiszen lehetőséget ad és legitimációt biztosít egy olyan gondolatmenetre, melyben arról eshet szó – ad absurdum –, amely, ami valójában nem is létezik... A művészkönyv korunk egyik legizgalmasabb műneme lett. Kiindulása az emberi kultúra és tudomány talán legjelentősebb hordozója lett, melyet ma úgy definiálhatunk, hogy „összefűzött belső lapokból és két fedőlaphból álló szöveget (és illusztrációt) tartalmazó nyomdatermék”, s melyet a XV. századig csak kézzel írtak, s például kódexnek neveztek. A könyv, a valóságos, hihetetlenül óriási pályát futott be csak az elmúlt négyszáz évben, s ahogy az lenni szokott, el is következett halálának jóslata. A Gutenberg-galaxis végét feltételező mcluhani nézetek éles ellenérvekre (és „ellenfolyamatokra”!) találtak, ám minden eddiginél erőteljesebb a fenyegetés a tömegkommunikációval, elektronizációval, digitalizációval, amikor lehetővé válik a könyvben fellelhető információ gépből történő befogadása, egyéb veszélyeken túl, amelyekről most szó se essék (pl. mediális jelenségek, mobil- és okostelefon, televíziós diktatúra, életformaváltás stb.).

Megszűnőben tehát a hagyományos könyv *tárgyjellege*, nyomdatermékjellege, tegyük hozzá: egészséges fétisjellege. A „csata” természetesen folyik, nézetek és ellenvélemények csapnak össze, statisztikákat lobogtatnak mindkét oldalon, de a hagyományos könyv él, ám a veszély valóban nagy. A valóságos könyvek területén az egyik érv a létezés mellett – a természetes és szükségszerű tartalmi lényegen túl – az anyag, a papír, a kézbe fogható tárgy jellegzetességeivel együtt, azok művessége, kivitelezésük gyönyörűsége, amelyre szintén a technika robbanásszerű fejlődése, s paradox módon szintén a digitalizáció biztosít remek lehetőségeket. A könyv mellett szóló egyik érv tehát lehet annak esztétikuma, könyvművészeti, tipográfiai értéke, melyet nem képes helyettesíteni, divatos szóval: kiváltani semmiféle számítógépből, laptopból, iPadből, pendrive-ből, okostelefonból képernyőre vetített hiteles információ, jelhalmaz.

Nos, úgy hiszem ez a körülmény, ez a – valljuk meg – ádáz technológiai háború fokozott lehetőséget ad/hat/ a művészkönyv számára. A *tárgyiasult képzelet* ugyanis felkelti a néző érdeklődését és adott és szerencsés esetben egyszerre elégítheti ki a könyv iránti és a szuverén műtárgy iránti igényét is.

Miben állhat ez a különlegesség? Az egyik az, hogy míg a könyvben a *betű* talán a legfontosabb *formai*, megjelenítési kellék ahhoz, hogy teljesítse hivatását, addig a művészkönyvben a betű jelentősége parciális. Feltűnése jellemzően pszeudo funkciójú, és esztétikai célokat szolgál, de a művészkönyvnek mint műtárgynak nem szükségszerű tartozéka. Véleményem szerint a művészkönyv egyik különlegessége az is – más képzőművészeti műfajokhoz, ágazatokhoz képest, hogy a művészkönyvet kézbe lehet venni, sőt kézbe kell venni (ennyiben akár hasonlíthat is a hagyományos könyvre). Meg lehet, meg kell tapogatni, *taktikusan is* érzékelhetjük szépségeit, értékeit, miközben, ha valamelyik pozíciójában elhelyezzük, lehelyezzük, akkor olyan műtárggyá válik, mely látványával, vizuális jellegzetességeivel hat (ennyiben viszont szintén más, mint az olvasható könyv, ahol ez – talán – mégsem elsőrendű követelmény).

E fent jelzett tulajdonságok szinte minden képzőművészeti tárgytól megkülönböztetik a művészkönyvet, hiszen sem a festményt, sem a szobrot (sajnos), sem a grafikát jellemzően nem fogásunkkal, tapintásunkkal „fogadjuk be”, igaz: a képzőművészet alapvető befogadási mechanizmusa is a látásra épül, s azért a látás általi befogadás itt sem másodlagos. A művészkönyv különlegességei azonban még sorolhatók, melyeket leginkább a *szabadság* kategóriájába sorolnék. A művészkönyv ugyanis (tán szó esett már róla) természetesen emlékeztethet a könyvre (formájában, motívumaiban, anyaghasználatában), de ez nem kötelező. Vagyis az előbukkanó object-jelleg, a művész szabadsága más jellegű tárgyat is beemlelhet a művészkönyv kategóriájába, a készítés processzusába. De szabadság van az anyaghasználatban is. Természetesen a művészkönyvek nagy része is természetszerűleg papírból vagy ahhoz hasonló alapanyagokból készül, például lefegyverző hatása van a különböző famentes rongypapíroknak, ahol már maga a matéria önálló esztétikumot hordoz a maga ősiségével, felületeinek, textúrájának szépségeivel, a kézművesség fontosságával, de a művészkönyv bármilyen anyagot „elvisel”, láthatunk fémeket, fát, műanyagot, egyfajta asszemblázs jellegű alkalmazást, a kollázsok legváltozatosabb összetételeivel. S mindettől is művészkönyv

Barabás Márton: Két világ (Chopin-átirat fényképezőgéppel), 2018

Bornemisza Rozi: Mosom kezeimet, 2018

Eszteró Anett: Textures of your limit, 2016

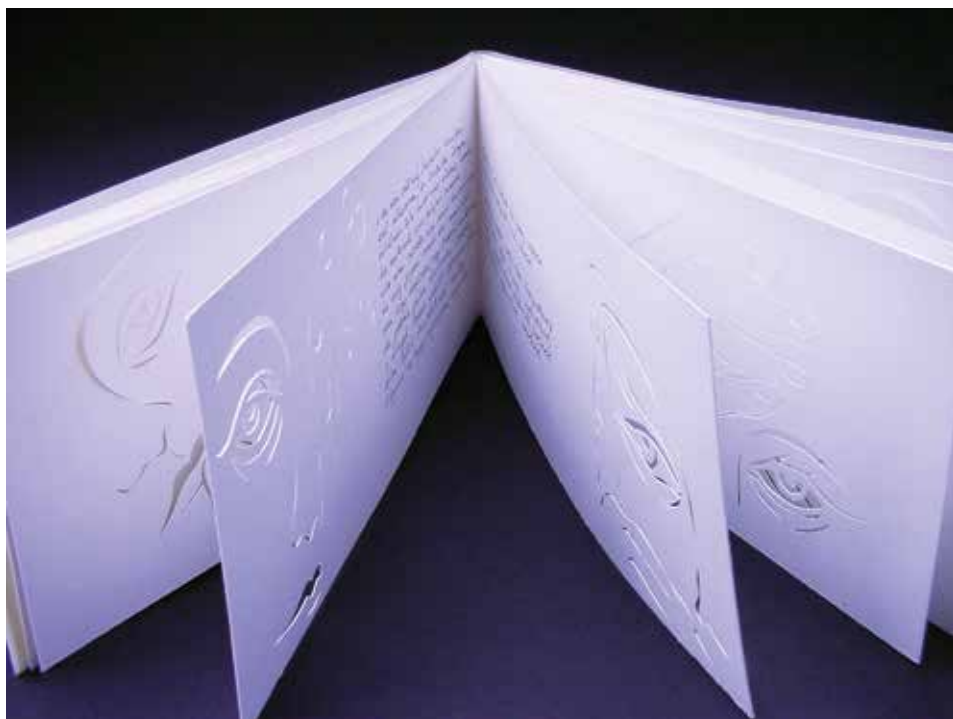
Pézman Andrea: Internet mint végtelen könyv, 2010

Simon Ilona: Konstans változó, 2019

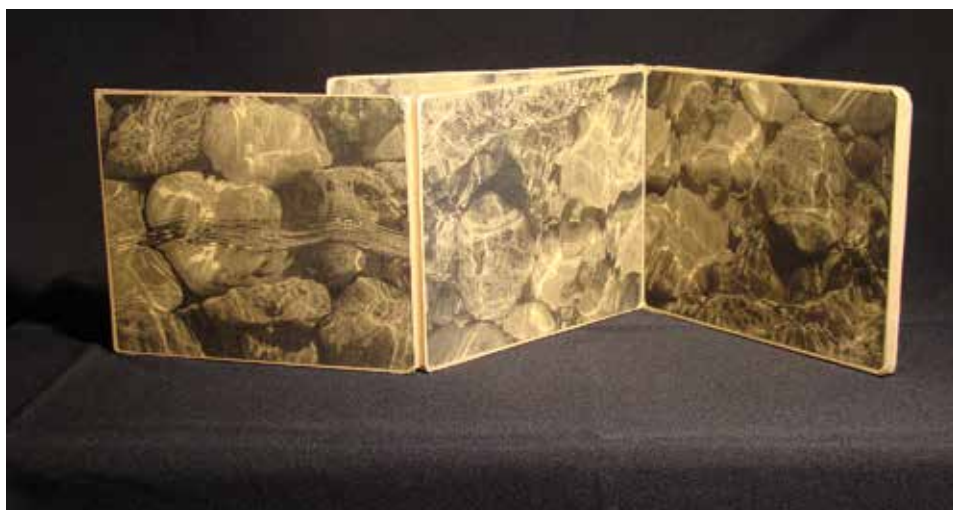
Pataki Tibor: Sorskönyv, 2012

Sóváradí Valéria: J. A. emlékkönyv, 2005

Zsemberi-Sziggyártó Miklós: Myeloschisis, 2017

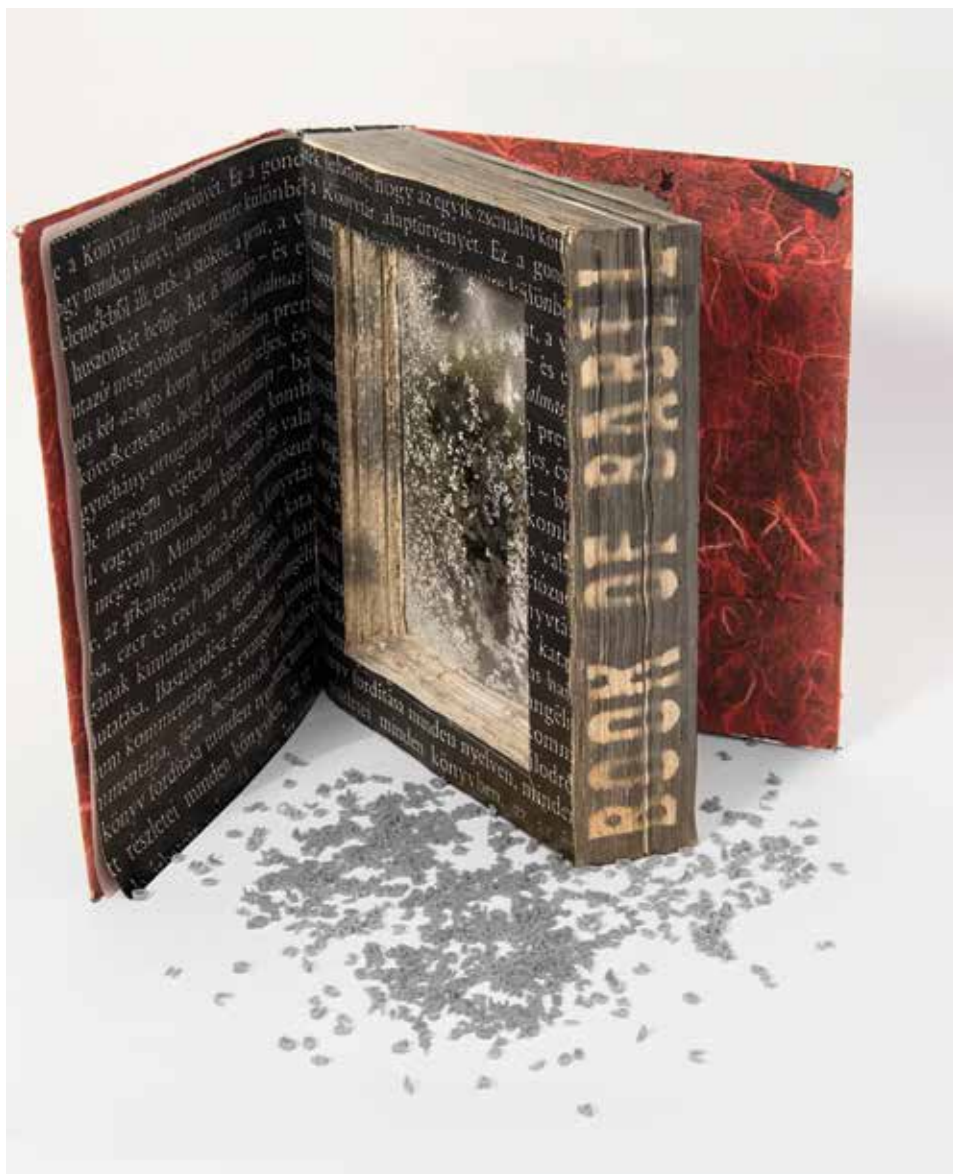
Butak András: Vízkörnyezet, 2012

Sejben Lajos: Oltvasókör, 2018

Richter Sára: Változatok, 2019

Haász Ágnes: Babel könyve, 1993

Damó István: Fehér-fekete könyv, 1997

László Bandy: Munkakönyv, 2019

Kiss Ilona: Tengeri füz, 2018

Márián Gábor: Hommage a Sylvia Plath, 2019

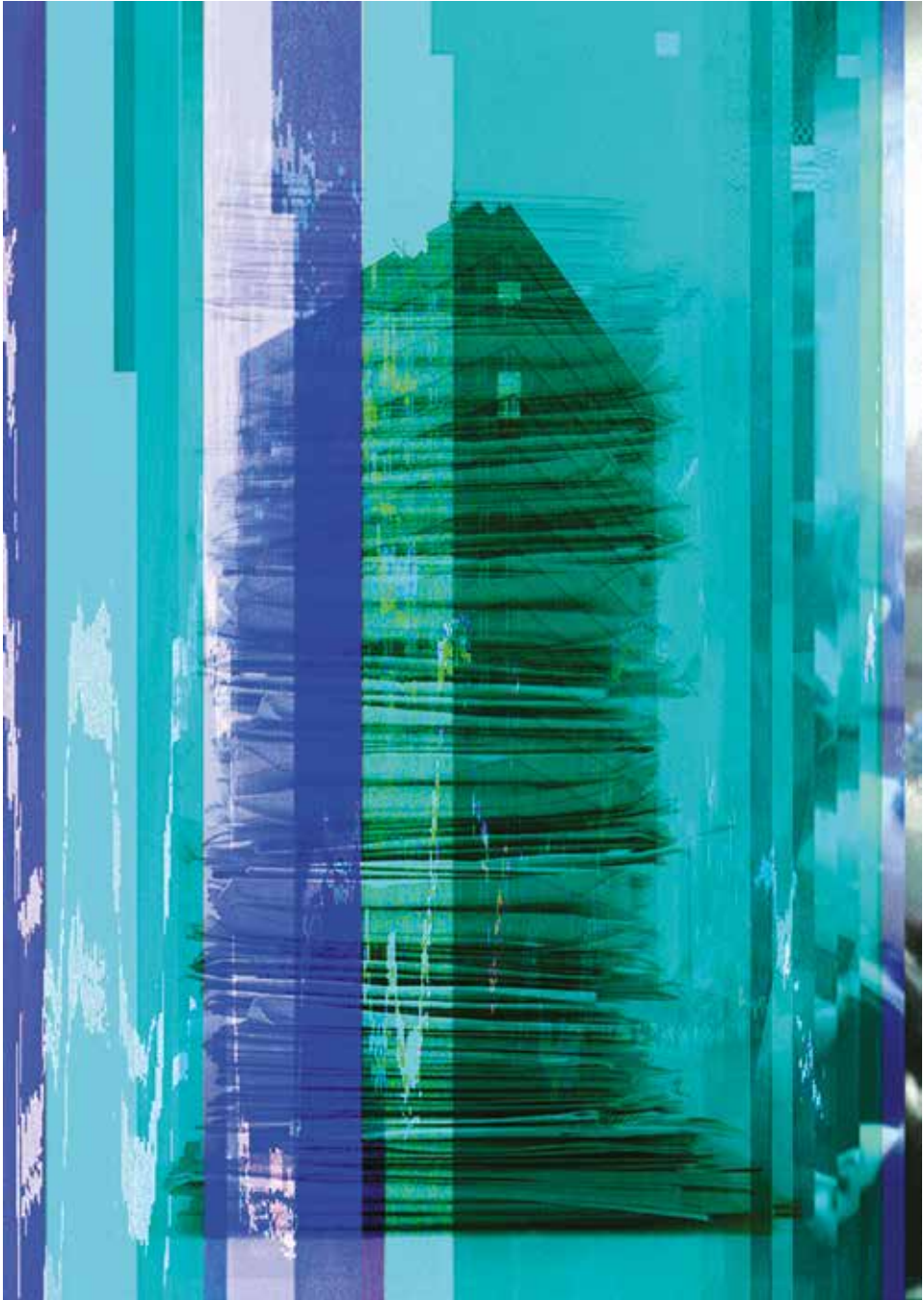
Kovács Péter Balázs: KPB Életmű, 2014

Rác Csenge: Od, 2018

Pál Csaba: Idegen szavak, 2019

Szabó Kristóf: KristofLab Document of the office workers, 2019

a művészkönyv. Miként tanúi lehetünk egyfajta recyclingnek, újrahasznosításnak is, amikor már valóságosan funkcióját veszített tárgyak, tárgyfragmentumok, maradékok – urambocsá! –, hulladékok vagy épp más könyvek születhetnek például újjá a művészi kreativitás keretei (és a művész kezei) között.

Sajátos és logikus kérdés (lehet) a művészkönyvvel kapcsolatosan (s ezzel visszatérek egy korábban felvillantott problémára), hogy e tárgyakon, illetve *tárgyakban* milyen fontosságot kap a betű, a szöveg. Nos, itt is kétféle művészi alkotói válasz lehetséges, hiszen van, aki jelentős szerepet ad/szán a betűnek (akár nyomdaiak, tipografizáltak, akár keze kalligrafikus rajzolata által), illetve a szövegnek, de ez persze ez esetben lehet pszeudoszöveg, melynek egyfajta vizuális, képi hatása van. S természetesen ismertek olyan művészkönyvek, melyekben nem a betű, a szöveg attribútuma kerül előtérbe, hanem egyéb esztétikai jellegzetességek. S persze szabadság van stílusban is. Manapság a művészkönyvben éppúgy jelen van az arte povera vagy a minimal art, mint a konceptualitás és a konstruktivitás, sajátos organikus eszmeiség, megtévezve különböző fotográfiai, printalkalmazási módozatokkal.

S a művészkönyv szabadságot ad a példányszámban is. Nincs szabály. Lehet a tárgyat egy példányban is előállítani, s lehet többet is készíteni ugyanabból a műből. Itt jegyezzük meg, hogy a magyar művészkönyvnek talán az az egyik különlegessége és sajátos jellemzője a külföldi törekvésekhez képest, hogy a hazai alkotók inkább kedvelik az egyedi darabokat, míg külföldön inkább találkozni kis sorozatokban megvalósított művészkönyvekkel is.

Úgy tűnik, hogy a művészkönyv, melynek önálló nemzetközi léte csak évtizedekben mérhető (kezdeteit a hetvenes évek elejére, a kasseli Documentához vezetjük vissza), mint fiatal alkotói terület lassan beépül a műtárgykultúra szövedékébe. Mára már eltávolodott korábbi, a rendszerváltás előtti (egyik) funkciójától, nevezetesen, amikor szamizdatként is megjelentek művészkönyvek vagy éppen fordítva: művészkönyvként jelentek meg szamizdatok, s a parabolakarakternek volt fontossága. Mostanra e tárgyaknak jellemzően nincs politikai jelentésük, vagy csak igen áttételesen. Mára az emberi imagináció tárgyaivá válnak, melyeknek komplex hatásmechanizmusa, megjelenése e munkákat egyedivé teszi a műtárgystruktúrában.

Hamvas Béla tehát arról írt, hogy milyen jó recenziót írni az általa imaginárius könyveknek jelzett nem létező művekről. A fenti sorokban azt szerettem volna jelezni, hogy az imaginárius jellegzetesség nagyon is megvan a művészkönyvekben. A kapcsolódás e gondolatmenethez pedig azért szerves, mert érezzük, hogy amíg Hamvas a *nem megszületett* könyvekről elmélkedik, és azok kapcsán, a művészkönyvalkotók viszont *nem konkrét* könyveket hoznak létre akkor, amikor művészkönyvet, tárgyat készítenek. Ebben ez a *lebegés* talán a legszebb, a közties minőség, az üzenet sokszínűsége, hogy míg a kiindulás a könyv, mint olyan, mégsem könyvet kell készíteni a szó hagyományos értelmében. *Tárgyiasul a képzetet*, s a megfogható, nézhető tárgy vadonatúj minőségeket hoz létre és – ami a nézőt igazán érdekli – értékes impulzusokat ad számunkra. Jó szeretni a művészkönyvet. A műtárgyat, melyben a parafrázis eszméje és alkotói gyakorlata is manifesztálódik.

Budapest, 2019. december